

VOETBALTERMEN IN DE VLAAMSE DIALECTEN

Lesley Demuyne

Voetbal is een van de populairste en meest beoefende sporten van de wereld. Ook in België en Nederland kan het spel op vele beoefenaars en liefhebbers rekenen.

Al vrij vroeg (in 1896)¹ werd er in België een voetbalcompetitie uitgebouwd. Samen met de Zweedse is de Belgische competitie de oudste van het Europese vasteland. Intussen zijn er al meer dan 2000 geregistreerde clubs bij de Koninklijke Belgische VoetbalBond (KBVB) met in totaal ongeveer 47000 aangesloten spelers.

Een dergelijke populaire sport, waarover door zovelen (in alle bevolkingslagen en in alle leeftijdscategorieën) wordt gesproken is dan ook een dankbaar onderwerp om een dialectologisch onderzoek op uit te voeren. Het is interessant om te zien waar men welke term gebruikt en hoe men bestaande termen (meestal Engelse) aanpast tot vormen die in het eigen dialectsysteem passen. In 1998 deed ik als RUG-student een terminologisch onderzoek naar voetbaltermen in de dialecten van Oost- en West-Vlaanderen. Dat gebeurde aan de hand van een vragenlijst² die via het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (WVD) bij een uitgebreid netwerk van informanten terecht kwam. De vragenlijst bestond uit 167 omschrijvingen voor begrippen uit de voetbalsport, waarvan de informanten gevraagd werd de benaming(en) in hun dialect te noteren. Door een omschrijvende vraagstelling werd getracht om suggestiviteit uit te sluiten. In plaats van "Hoe zegt u in

uw dialect 'handspel'?" klonk de vraag: "Hoe noemt u de overtreding waarbij een speler de bal met de hand raakt?" Toch kon niet worden vermeden dat er op de 156 teruggestuurde vragenlijsten veel antwoorden voorkwamen die beïnvloed zijn door de standaardtermen (vb. via verslaggeving). Bij iedere vorm van ondervraging zit nu eenmaal een 'quiz-element' verrat waarbij men veeleer antwoordt wat men 'kent', dan wat men in de realiteit 'gebruikt'.

Per term maakte ik - waar mogelijk - een vergelijking met de licentiaatsverhandeling van Yves Serbruyns (1991)³ die de journalistieke terminologie voor achtentwintig begrippen uit de voetbalsport onderzocht. Hiervoor excerpeerde hij een aantal kranten- en tijdschriftartikelen en live verslaggeving op radio en tv. Dit deed hij voor zowel Nederland als Vlaanderen. Op basis van dat materiaal vergeleek hij de terminologie die in de verschillende media voorkomt, als ook de verschillen tussen Noord en Zuid. Ik probeerde aan zijn resultaten voor de standaardtaal dus mijn resultaten voor de dialecten van Oost- en West-Vlaanderen te koppelen.

Daarnaast probeerde ik ook de vervormingen van de (in hoofdzaak Engelse) termen te onderzoeken. Waar mogelijk onderzocht ik ook eventuele gebiedsvorming van die vervormingen.

In dit artikel wordt geprobeerd om de woordenschat voor een aantal begrippen door te lichten: de strafschoep, het buitenspel, het handspel, de scheidsrechter, de hoekschoep en het gelijkspel.

1. Strafschop

Een van de centrale begrippen in het voetbal is de 'strafschop' of de 'penalty'. Op voorstel van Ierland werd de strafschop ingevoerd op het eind van de 19de eeuw.

Serbruyns kwam in zijn licentiaatsverhandeling tot het resultaat dat in de Vlaamse verslaggeving (standaardtaal) 'strafschop' meer wordt gebruikt (63,9%) dan 'penalty' (35,3%). 'Penalty' werd meer aangetroffen in de gesproken dan in de geschreven pers.

In mijn onderzoek trof ik bij 92,2% van de antwoorden 'penalty' (of een variant daarvan) aan. 'Strafschop' is dus sterk ondervertegenwoordigd in de dialecten en het werd veelal geantwoord door informanten die (zo blijkt uit andere antwoorden) niet zo heel veel van voetbal afweten. We kunnen concluderen dat 'penalty' de algemene term is die in de dialecten wordt gebruikt.

Het uit het Engels afkomstige 'penalty' wordt in de dialecten evenwel niet uitgesproken zoals in het Engels. In mijn onderzoek stootte ik op nogal wat vervormingen. Een wijd verspreide vervorming is 'penanty' (of 'pinanty'). Deze vorm met 'n' in de plaats van 'l', die 26% van de antwoorden uitmaakte, komt in heel het gebied van mijn onderzoek voor: van het uiterste westen (de Westhoek en de kust) tot in het oosten (Waasland en Denderstreek). Uit een artikel van J.B. Berns (1988)⁴ kan worden afgeleid dat 'penanty' ook in de rest van Vlaanderen voorkomt. Ook in de dialecten van boven de Moerdijk is de vorm bekend, tot zelfs in het uiterste

noorden van de provincies Noord-Holland en Utrecht.

Een andere vervorming die frequent voorkwam was 'pelanty', (door 10% van de ondervraagden geantwoord). Deze variant, waarbij de 'n' en de 'l' omgewisseld worden, komt hoofdzakelijk voor in een gebied ten (noord)oosten van Gent tot aan het Waasland. Het oostelijkste dorp waar ik 'pelanty' attesteerde was Lebbeke, het noordelijkste Moerbeke(-Waas). Dit gebied komt in zekere mate overeen met het gebied dat Berns' onderscheidde. Hij noteerde echter meer 'pelanty' in de Denderstreek, terwijl dat volgens mijn resultaten een duidelijk 'penalty'-gebied is.

2. Buitenspel

Een ander wezenlijk onderdeel van het voetbalreglement is 'buitenspel' (in het Engels: 'offside'). De buitenspelregel bepaalt dat een aanvallende speler bestraft wordt wanneer die de bal ontvangt van een medespeler terwijl er minder dan twee tegenstanders dichterbij hun doellijn staan.

In de (journalistieke) standaardtaal blijkt dat zowel in Vlaanderen als in Nederland 'buitenspel' de gangbare term is. Slechts één maal noteerde Serbruyns 'offside', en wel in de Vlaamse krant De Gentenaar.

Deze taalsituatie strookt echter helemaal niet met wat zich in de dialecten afspeelt. 'Buitenspel' werd slechts in 16,5% van de antwoorden opgegeven. 'Offside' (met al zijn varianten) scoorde 83,5%. Het ligt dus voor de hand dat men aan de zijlijn van de Vlaamse voet-

balvelden veeleer 'Offside!' zal horen roepen dan 'Buitenspel!'

Maar de kans dat daar ook daadwerkelijk 'Offside!' met Engelse uitspraak wordt geroepen is tamelijk gering. De vervormingen van deze term zijn immers legio. Het begint al met het eerste deel 'off-'. Een niet onbelangrijk deel van de antwoorden in de vragenlijsten bevatten een 'a' in het eerste deel. Een antwoord in de trant van 'afzijds' kwam veelvuldig voor. Omdat het echter gevaarlijk is om stellingen te formuleren over de uitspraak van de - geschreven (!) - antwoorden, kon ik verder weinig concluderen. Wel valt het op dat rond Gent een gebied onderscheiden kan worden dat spreekt van 'halfzijd(s)'. Deze aanpassing lijkt mij te zijn ingegeven door het feit dat een speler (sinds 1907) slechts buitenspel kan staan op de speelhelft (Eng. 'half') van de tegenstander, m.a.w. een speler die zich op zijn eigen speelhelft bevindt als de pass vertrekt, kan nooit buitenspel staan.

Voor de tweede component '-side' geldt dezelfde opmerking dat op basis van het schriftbeeld weinig zinvolle uitspraken kunnen gemaakt worden omtrent de uitspraak van de antwoorden. Toch is een duidelijke tendens merkbaar om de oorspronkelijk Engelse tweeklank /ai/ geslotener (als /ei/) uit te spreken. Wij krijgen dan iets als 'ofsei(t)'.

Soms wordt aan het eind nog een '-s' geplakt: 'ofzijds', 'alfzijds', etc. naar analogie met 'enerzijds', 'anderzijds', etc.

Voor geen enkele van deze vervormingen (behalve dan die met 'half-') kon

een duidelijk gebied afgebakend worden. Alle fenomenen kwamen verspreid over het hele onderzoeksgebied voor.

3. Handspel

Wanneer een speler de bal met de hand of met de arm speelt, dan maakt hij een overtreding die 'handspel' (Eng. 'hands') heet.

Serbruyns nam de term niet in zijn scriptie op, zodat ik niet kan vergelijken met de standaardtaal. De resultaten die ik bekwam blijven niettemin verbluffend. In bijna 98% van de vragenlijsten trof ik 'hands' aan. Was het voor 'offside' nog min of meer mogelijk om een minimaal onderzoek te doen naar de uitspraak van de antwoorden, voor 'hands' bleek dit op basis van enkel het schriftbeeld helemaal onmogelijk.

Een bijgevoegde vraag naar het gebruik van het in Zuid-West-Vlaanderen vaak gehoorde 'freeky', leerde ons meer over de (beperkte) verspreiding van deze term. Wanneer de doelman de bal buiten zijn strafschoopgebied met de arm raakt, spreekt men in sommige dialecten niet van 'hands', maar van 'freeky', afgeleid van het Engelse 'free-kick'. De Engelse term staat in feite voor een vrije trap in het algemeen, maar in die dialecten is blijkbaar een betekenisvernuwning opgetreden.

Zoals gezegd is de verspreiding van 'freeky' beperkt. Ik vond de term enkel op vragenlijsten die terugkwamen uit de streek rond Kortrijk en ook in het Meetjesland noteerde ik een aantal keer 'freeky'. Een groot deel van de informanten gaf een omschrijving op in de

aard van 'hands van de keeper'.

Een verklaring voor de weinige attestaties van 'freeky' zou natuurlijk hierin kunnen liggen dat de term heel specifiek is (de overtreding is nogal zeldzaam) en dus enkel door fervente voetbalsupporters ingevuld kon worden.

4. Scheidsrechter

De man die een voetbalwedstrijd leidt is de 'scheidsrechter' of de 'arbiter'. Naast deze neutrale termen zijn er nog vele omschreven (vb. 'de man in het zwart') of gemarkeerde benamingen (vb. 'thuisfluiters'). Voor de standaardtaal is 'arbiter' volgens de resultaten van Serbruyns een term die bijna uitsluitend in Nederland gebruikt wordt (21,8%). In Vlaanderen wordt 'arbiter' slechts in 3,2% van de gevallen gebruikt (tegen 85,5% voor 'scheidsrechter'). Serbruyns vond het woord enkel terug in Het Volk. In de gesproken pers attesteerde hij het zelfs helemaal niet.

Ook deze resultaten staan in schril contrast met de situatie in de dialecten. Daar vond ik in 82,5% van de gevallen de term 'arbiter', terwijl 'scheidsrechter' amper 15,3% scoorde. We kunnen voor de pers dus duidelijk spreken van een puristische reflex tegenover het endogene 'arbiter'. Bijna iedereen heeft het woord in zijn thuistaal, maar vanuit een algemeen gevoel dat wat thuis gezegd wordt dialect en dus foutief is, wordt geopteerd voor een exogeen woord als 'scheidsrechter'. Hetzelfde fenomeen zien we bij coupletten als 'punaise' / 'duimspijker' en 'paraplu' / 'regenscherm'. Blijkbaar zijn de persjongens

geneigd om dat woord te gebruiken dat niet in hun dialect voorkomt. Er vielen wat 'arbiter' betreft geen grote vervormingen te noteren, behalve dan misschien dat in de streek rond Aalst de 'r' door een 'l' wordt vervangen tot 'albieter'. Dit was zo voor Aalst zelf, Herdersem en Lede.

Opvallend was dat het Engelse 'referee' bijna nergens voorkomt. Slechts één informant (uit Rollegem) gaf de term op, naast 'scheidsrechter'.

5. Hoekschop

Ook voor de 'hoekschop' (in het Engels 'corner-kick') waren mijn resultaten totaal tegengesteld aan die voor de standaardtaal.

Serbruyns kwam tot de vaststelling dat in Vlaanderen veel meer 'hoekschop' (75,3%) wordt gebruikt dan 'corner' (24,7%). Het meest kwam 'corner' voor in de gesproken pers. In Nederland is de verhouding 'hoekschop' / 'corner' dichterbij de 50/50.

Van de 148 antwoorden die ik voor de dialecten noteerde, waren er 133 (89,9%) 'corner' en slechts 15 (10,1%) 'hoekschop'. 'Corner' haalt dus een overweldigende meerderheid in de dialecten, dit in tegenstelling tot de standaardtaal.

De belangrijkste vorm van vervorming van het Engelse 'corner' was het weglaten van de laatste klanken tot 'corn' of 'corne'. Maar deze vormen zijn weinig frequent (samen goed voor 13,5% binnen de 'corner'-antwoorden) en komen vooral in West-Vlaanderen voor.

6. Gelijkspel

Een ander interessante term om te onderzoeken was het 'gelijkspel' (Eng. 'draw'), omdat er hier een 'derde hond', i.c. het Franse 'matchnul', bij komt kijken.

Voor deze term kon ik niet met Serbruyns vergelijken, omdat hij die niet had onderzocht in zijn scriptie.

Opvallend is hier dat het Engelse woord 'draw' wel het meest gebruikt wordt, maar het haalt allerm minst zo'n grote meerderheid in de dialecten als sommige andere termen dat doen. 'Draw' komt in 70,1% van de gevallen voor, maar ook 'gelijkspel' haalt nog 28,8%. Verrassend was ook dat 'matchnul' slechts voor twee plaatsen werd opgegeven, nl. Veurne en Hemelveerdegem. Nochtans denk ik vanuit mijn ervaring dat 'matchnul' in heel wat meer plaatsen frequent wordt gebruikt.

Bij het bekijken van de vervormingen van 'draw' valt op dat de klinker vaak gediftongeed wordt, dat de o-achtige klank uit het Engels veeleer een ou-achtige klank wordt. Een eigenaardigheid die in 30 gevallen voorkwam was het toevoegen van een '-n' of een '-l' tot respectievelijk 'drawn' en 'drawl'. 'Drawl' (vaak als 'drol' gespeld) vond ik terug in een gebied ten zuiden van Roeselare tot aan de grens met Henegouwen. 'Drawn' kent een ruimere verspreiding met sterke concentraties in de Westhoek, de streek rond Gent, het oosten van het Waasland en een gebiedje tussen Leie en Schelde.

Bij het lezen van 'drawn' dacht ik aanvankelijk aan een verstrooidheid van de

informanten, waarbij die het werkwoord i.p.v. het substantief hadden geantwoord. Bij de volgende vraag echter, waar het ondubbelzinnige voltooid deelwoord ('gelijkgespeeld') moest worden ingevuld, kon ik afleiden dat 'drawn' wel degelijk met volle aandacht werd geantwoord. Het voltooid deelwoord was in die gevallen immers bijna altijd 'gedrawnd'.

Naast de begrippen die ik hier behandelde, zijn er nog een hele rits andere waarvoor in de dialecten de Engelse (vervormde) term gebruikt wordt, terwijl die term in de standaardtaal hoogstens een nevenvorm is. Zo wordt in de dialecten bijna uitsluitend gesproken van 'keeper' (doelman), 'back area' (strafschopgebied), 'linesman' (grensrechter) en 'goal' (doel of doelpunt). Ook wordt er overwegend (doch in mindere mate dan voornoemde termen) gesproken van 'counter' (tegenaanval) en '(half)time' (ter aanduiding van de -temporele speelhelpt ofwel van de rust).

Andere termen die ik niet grondig onderzocht heb, maar die op het eerste gezicht toch massaal uit het Engels komen zijn 'own goal', 'match', 'back', 'center for', 'pass(en)', 'bye', 'foul', 'tackle', 'sliding', 'extra times', 'inswinger', 'outswinger', 'dribble', 'volley', ...

Slechts in een beperkt aantal gevallen is de Engelse term ook in het Standaardnederlands dominant. Dit is het geval voor 'supporter', 'trainer', 'coach', 'counter', 'winning goal', 'own

goal', 'return', 'derby', 'hattrick', 'goal-getter', 'targetman' en 'dug-out'.

Dat er zo vele Engelse termen in de voetbalwoordenschat van de dialecten zitten, hoeft ons niet te verwonderen aangezien het moderne voetbal met al zijn reglementen in Groot-Brittannië is ontstaan.

Wat echter meer verwondering wekt is het feit dat zo weinig Franse voetbaltermen het 'gehaald' hebben in de dialecten. Nochtans sijpelde het Frans sterk door in andere lexica buiten dat van het voetbal.

De Franse invloed blijft zich beperken tot 'arbiter', 'entraîneur', 'matchnul', 'repos', 'délégué' (afgevaardigde), 'balle-à-l'air' (scheidsrechtersbal) en 'markeren' (scoren).

Een opmerkelijk fenomeen is de Franse herinterpretatie van in oorsprong Engelse termen. Zo wordt 'back area', lett. 'het achter-gebied' of 'het gebied van de verdediger' al eens geïnterpreteerd als 'back-carré' (of zelfs 'carré van den back'), lett. 'het vierkant (maar eigenlijk een rechthoek) van de verdediger'.

Ook bij 'halftime' (soms 'thème' gespeld) valt een Franse interpretatie op te merken, evenals bij bepaalde vervormingen van 'corner' (vb. 'corneur' of 'cornère')

NOTEN

1. Voor deze (en volgende) historische voetbal-gegevens baseerde ik mij op: OLIVER (Guy). *The Guinness Book of World Soccer*, Guy Oliver & Guinness Publishing, 1995, pp. 213-224; DEPS (B.) en GULDEMONT (H.). *100 jaar voetbal in België (1895-1995)*, Roeselare, Roularta Books, 1995.
2. Vragenlijst 80, met dank aan Jacques Van Keymeulen en Roxane Vandenberghe voor de assistentie bij het opstellen van de vragen en de praktische uitvoering van het versturen van de vragenlijsten.
3. SERBRUYNS (Y.). *Voetbalverslaggeving in de Lage Landen. Een terminologische studie*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling. Universiteit Gent, 1991.
4. BERNIS (J.B.). Voetbaltermen in de Nederlandse dialecten. Strafschop. In: *Mededelingen van het P.J. Meertens-instituut*, 40, 1988, p. 10-15.
5. Op. cit.